

De Hilversumse kunstschilder M.H. Mackenzie

EDDIE DE PAEPE

Marie Henri ('Rie') Mackenzie¹ groeide op in Rotterdam. Hij werd er geboren in de zomer van 1878. In die jaren begon de havenstad zich in een snel tempo te ontwikkelen. Opgegroeid in deze dynamische omgeving is het niet verwonderlijk dat niet alleen havens en handel, maar ook afbraak en bouw een belangrijke rol zouden gaan spelen in het (schilders-) leven van Mackenzie.

Zijn vader Paulus Mackenzie, geboren in Poortugaal, was in september 1877 in Rotterdam getrouwd met de Haagse Maria Johanna Reugers. De vader en moeder van Maria heetten Hendrikus en Maria, wat de voornamen (Marie en Henri) van hun kleinzoon verklaart, die elf maanden na de huwelijksvoltrekking werd geboren. Een jaar later volgde een meisje: Elisabeth Maria Christina. En weer een jaar later het derde en laatste kind, een jongen genaamd Jacob, die na acht maanden overleed. Daarmee was de rampspoed voor Paulus Mackenzie niet ten einde: zijn echtgenote Maria overleefde de kleine Jacob krap één jaar.

Vijf jaar later hertrouwde Paulus Mackenzie met de zeven jaar oudere Susanna Alida Riegen, afkomstig uit Ubbergen. Susanna kreeg daarmee de zorg voor de twee jonge kinderen. Marie Henri, de oudste, was toen negen jaar.

Paulus Mackenzie dreef een koffie- en theehandel aan de Beurssteeg² en later aan de Leuvehaven W.Z.³ Ook Marie Henri was voorbestemd voor de handel. Na de lagere school volgde hij de Handelsschool, waarna hij een baan op een kantoor kreeg.

Wat geregeld in de levensverhalen van kunstschilders naar voren komt, gebeurde evenwel ook hier: Marie Henri had een grote voorliefde voor de tekenkunst. Die was zo groot, dat zijn vader hem in 1898 naar de kunstacademie in Rotterdam⁴ liet gaan. Daar kreeg hij les van P. A. Schipperus. Na anderhalf jaar moest hij echter de

Paulus en Susanna Mackenzie, met Marie Henri en Elisabeth.

academie alweer verlaten. Om financiële redenen. Mackenzie belandde eerst in de handel, onder meer in groente en fruit. Vervolgens ging hij werken voor de oliemaatschappij The Pure Oil Company of Holland (voorloper van Esso/Exxon). Voor deze baan reisde hij door Rusland en Duitsland en verbleef langere tijd in Engeland en Schotland.⁵ Mackenzie zou in deze periode gedurende vijf jaar in Londen hebben gewoond, en anderhalf jaar in oliestad Bakoe aan de Kaspische Zee.

Amsterdam

In juli 1905 verhuisde hij vanuit Rotterdam naar Amsterdam. Op zijn gezinskaart staat bij 'beroep': 'kantoorbediende' (later doorgehaald en veranderd in 'rei-

Een familieportret bij gelegenheid van het huwelijk van Marie Henri en Jeanette, september 1910. (part. coll.)

ziger'; weer later is 'chef de bureau' toegevoegd). Waarschijnlijk verhuisde hij naar de hoofdstad in verband met zijn betrekking bij The Pure Oil Company. Erg honkvast was Mackenzie niet in die jaren. In de periode 1905-1910 woonde hij op maar liefst zeven adressen in hetzelfde deel van Amsterdam.

Op 15 september 1910 trouwde Mackenzie met Jeanette Betsy Cato ('Net') van Linschoten.⁶ Zij gingen aan de Amsterdamse Admiraal de Ruyterweg⁷ wonen, in een nieuwe buurt met dure huurhuizen. Het echtpaar kreeg op 7 mei 1913 hun eerste kind, een dochter: Johanna Jeanette Paula ('Nettie'). Negen jaar later, op 13 september 1922, volgde een zoon: William ('Will' of 'Willy'). Inmiddels was Mackenzie bij de Standard Oil Company opgeklommen tot procuratiehouder. In zijn nieuwe betrekking zou hij voldoende vrije tijd hebben gekregen om weer te gaan schilderen en voldoende financiële armslag om werk van collega's te kopen.

De Mackenzies bleven tot 1931 aan de Admiraal de Ruyterweg wonen. Uit die tijd stammen onder meer zijn schilderijen van de nabijgelegen Slatuinen, maar hij vond zijn inspiratie vooral in de bouwwerkzaamheden in Amsterdam-west. Een reeks van schilderijen ontstond, schetsen van het grondwerk als het heien van de palen in de drassige bodem langs de rand van de stad, van de roken- de heimachines en ten slotte van de industriegebouwen en de huizen die een nieuw stadsbeeld deden ontstaan. De arbeid van de mens, de actie, het nijvere ambacht, het 'Lied van de arbeid',

ziedaar het stramien waarop Mackenzie in zijn tijd borduurde met een sterk gevoel voor de kleurnuances.⁸

Als geboren en getogen Rotterdammer trok hij ook in zijn nieuwe woonplaats naar de havens. Matena rept van een speciale pas, waarmee Mackenzie zich 'in de buurt van de grote tankers waagde, die het onderwerp van talrijke schetsen, aquarellen en schilderijen vormden'.⁹ Volgens William Mackenzie had zijn vader bij Standard Oil 'veel faciliteiten'. Hij ging de havens in en het IJ op, in een bootje waarmee de arbeiders werden vervoerd. Onderweg maakte hij schetsen, die hij thuis uitwerkte.¹⁰

Aan de Admiraal de Ruyterweg had Mackenzie een groot atelier op het noorden. Naast zijn eigen werk hing hier ook werk van diverse collega's. Mackenzie had in de loop der jaren een grote collectie schilderijen van de Haagse School schilders aangelegd. Veel werk kocht hij op kunstveilingen. Zo had hij een collectie schilderijen van Louis Apol, maar bezat hij ook ongeveer twintig schilderijen en studies van Breitner.¹¹

G.H. Breitner

Het werk van George Hendrik Breitner heeft, met name in zijn 'Amsterdamse periode', veel invloed gehad op Mackenzie. Zeker is dat de schilders – beiden afkomstig uit Rotterdam – contact hebben gehad. In Amsterdam, waar hij twintig jaar woonde, werd hij bevriend met Breitner, die vaak bij hem op het atelier kwam en van wie hij meermalen studies kocht, aldus Henri van Calker.¹² De Gooise kunstcriticus baseerde zich hiervoor onder meer op een brief waarin

Mackenzie schreef: *Ik was bevriend met Breitner. Wij kwamen vaak bij elkaar aan huis. Meermalen kocht ik studies van hem.*

Er is een briefje bewaard gebleven, gedateerd 17 juni 1917, waarin Breitner reageert op Mackenzies verzoek hem enige 'schildersadviezen' te geven. *Weled(ele) Heer, Het is heel moeilijk u antwoord te geven op wat u vraagt zonder iets van uw werk te hebben gezien. Ik wil daarom wel eens bij u komen kijken. Schikt het u zondagochtend tussen 11 & 12 uur. Gezien Mackenzies wens en Breitners bereidwilligheid kan aangenomen worden dat het die zondag (of op een andere dag) tot een eerste ontmoeting is gekomen. Naar alle waarschijnlijkheid in de woning van Mackenzie aan de Admiraal de Ruyterweg.*

Het contact tussen beide schilders zou van 1917 tot Breitners dood in juni 1923 hebben voortgeduurd. Vaak speelde geld een rol bij het contact tussen de twee schilders. Mackenzie kocht vaak studies van Breitner om hem uit zijn voortdurende financiële problemen te helpen. Ook leende hij geld aan Breitner en hield dan werk in onderpand, weet Bethe-van der Pol.¹³ Dit blijkt uit een brief uit 1921 van Breitner aan Mackenzie: *U zoudt mij een groot genoegen doen als U mij 150 gld. zoud willen lenen voor de tijd van 2 maanden. U kunt dan de schets van Paarden op de brug 100 x 160 zolang als onderpand aanhouden. Bethe-van der Pol: Bijna alle brieven die Breitner aan Mackenzie schrijft gaan over geld. Geld dat Breitner van hem zou lenen of had geleend. Breitner had grote financiële problemen in die tijd. Hij was veel ziek en kon minder werken. Mackenzies zoon William refereerde aan een brief waarin Breitner aan zijn vader vroeg 'Kan je me even 300 gulden lenen?'.¹⁴*

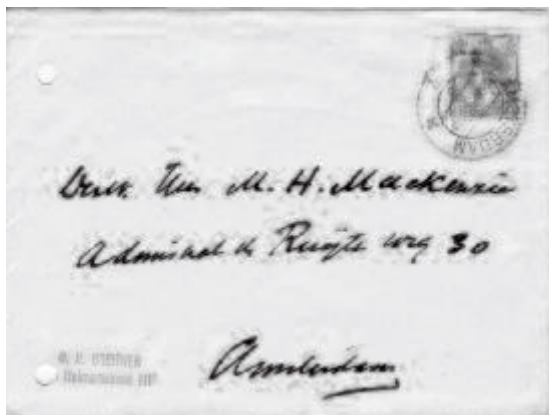

M.H. Mackenzie, 'Zelfportret met spiegels'. (part. coll.)

Breitner had geen echte leerlingen, maar heeft Mackenzie wel geadviseerd op technisch gebied en beïnvloed wat betreft toets, kleurgebruik en onderwerpskeuze. Deze grootmeester heeft stellig het werk van Mackenzie beïnvloed, niet alleen wat betreft de keuze van onderwerpen, maar ook ten aanzien van de visie, welke hij op het stadsbeeld kreeg, constateerde Van Calker.¹⁵

Kerstkaart 1921 met een foto van dochter Johanna ('Nettie') en haar neefje Han Gorter. (part. coll.)

Envelop van een brief van Breitner uit 1917. (part. coll.)

Grijstinten

OOK JAN KORTHALS (1919-1972), neef en leerling van Mackenzie, verwijst naar de bijzondere band tussen beide schilders.¹⁶ Onder invloed van zijn oom werd Korthals een groot bewonderaar van Breitner. *Er wordt wel gezegd dat Breitners schilderijen zo somber zijn. Waarom? Het is immers écht Amsterdam. Voor mij hoeft het zonnetje niet te schijnen in Amsterdam. De stad is op haar mooist in grijstinten.*

Zowel Breitner als Mackenzie maakte gebruik van de fotografie als hulpmiddel bij hun schilderkunst. In het Gemeentearchief Amsterdam werd in 1995 een indrukwekkende collectie van 265 glasplaatnegatieven gevonden met stadsgezichten van Breitner.¹⁷ Deze vondst bevestigde dat de fotografie voor de schilder – naast de schets, de claqué en de olieverfstudie – een belangrijk hulpmiddel is geweest. *Het is niet mogelijk dergelijke dingen te maken zonder hulp van photos, schreef Breitner. Hoe wil je dat ik een Amsterdamsche straat maak. Ik maak krabbeltjes in mijn schetsboek, als het kan een studie uit mijn raam, en een schets voor de details, maar de keus, de compositie is toch van mij.*¹⁸

De werkwijze van Mackenzie is te vergelijken met die van zijn 'leermeester'. Bewaard zijn diverse boeken met tekeningen, 'krabbels', schetsen en studies (in potlood, houtskool, krijt, aquarel), vaak voorzien van plaats, datum en andere geheugensteuntjes, bijvoorbeeld over het licht en de kleuren. Notities als: 'In den hobbelen den trein Aalsmeer', of: 'Lichteffect in de Herenstraat Hilversum 31 oktober 1933'. In andere boeken bewaarde Mackenzie allerlei knipsels uit kranten

en geïllustreerde bladen. Veel plaatjes van paarden koetsen, rijtuigen, maar ook van afbraak en bouw, en stadsbeelden van Parijs en Londen.¹⁹

Mackenzie maakte zelf foto's, vaak van paarden en rijtuigen. Ook experimenteerde hij met stereofotografie. Zo'n vijftien afdrukken zijn bewaard gebleven. Zo ook de oude stereokijker, waarmee de schilder diepte in de dubbele foto's kon zien.

Debuut

In de periode dat Mackenzie contact had met Breitner deed hij ook zijn eerste poging om zich bij een kunstenaarsvereniging aan te sluiten. Dat was in 1922. De jury van de Amsterdamse schildersvereniging St. Lucas weigerde evenwel zijn werk. Maar het jaar daarop was er goed nieuws: hij werd door zowel St. Lucas als De Onafhankelijken geaccepteerd.

Mackenzie debuteerde dus pas op zijn 44ste, op de wintertentoonstelling van St. Lucas, die van 15 november tot en met 14 december 1923 gehouden werd in het Stedelijk Museum in Amsterdam.²⁰ Daar waren twee schilderijen van zijn hand te zien: 'Winter over de Sluutinen' en 'Heistelling langs de Sluutinen'.²¹

Van Calker vertelde over dit debuut een anekdote, die hij uit de mond van Mackenzie zelf had opgetekend.²² Tijdens de expositie kwam kunstschilder H.M. Krabbé naar Mackenzie toe en zei: *Je hebt het motief verslonden als een leeuw die een stuk vlees verslindt.* Een aardig compliment, vond de Gooise kunstcriticus, omdat Krabbé daarmee zou hebben bedoeld dat de debutant zijn onderwerp 'flink had aangepakt' en 'er geheel in was opgegaan'. Ook van professor J.H. Jurrens – een leeftijdsgenoot van de debutant en sinds enkele jaren hoogleraar aan de Rijksacademie te Amsterdam – kreeg hij een compliment. Tijdens mijn debuut met twee schilderijen op de St. Lucas, complimenteerde Prof. Jurrens mij met de inzending van een vanuit mijn atelier raam te Amsterdam geschilderd doek 'Heiwerk aan de slatuinen', schreef Mackenzie jaren later aan Van Calker.

Enkele maanden na zijn debuut bij St. Lucas deed Mackenzie voor het eerst mee aan een expositie van de Onafhankelijken, van 24 mei tot 21 juni 1925, eveneens in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Daar was ook werk van Pablo Picasso en andere moderne Franse schilders te bewonderen.

Mackenzie met familieleden aan het strand.

Sleperspaarden

Mackenzie zocht zijn onderwerpen in zijn eigen Amsterdamse omgeving – de stadsuitbreiding, afbraak en bouw, grachten, schuilen en sleperspaarden – maar ook geregeld buiten de hoofdstad. Uit zijn bewaard gebleven schetsboeken blijkt bijvoorbeeld dat hij in 1921 in Haarlem vertoefde, in juli 1922 in Zandvoort, en in de zomer van 1924 in Kijkduin en Ter Heide, waar hij onder meer impressies van de zee, het strand, de duinen en de badgasten vastlegde.

Afen toe schilderde hij een fantasieonderwerp. Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van De Onafhankelijken werd in februari 1937 een jubileumtentoonstelling gehouden in het Stedelijk Museum. De catalogus bevatte onder meer foto's, portretten en inzendingen van de leden van de vereniging. *De kunst in nood!?* Wat onzin, luidde Mackenzies tekst onder een zelfportret. *Nooit is de Kunst in nood, want hem dien ware Kunst bezielt, vindt in zijn schepping slechts rijkdom.* In zijn eigen exemplaar van de catalogus had de schilder er met potlood bijgeschreven: *Het begrip 'Kunst' is onaantastbaar.*

Diverse leden hadden aan het verzoek van de organisatie voldaan om 'naar aanleiding van een courantenbericht een schilderij te maken'. Zo ook Mackenzie. Zijn inzending 'De Blizzard woedt in de wereldstad' was gemaakt naar aanleiding van een bericht in *De Telegraaf* van februari 1925. Zijn begeleidende tekst luidde: *Een hoos trekt over New York en slingert onderdeelen van schepen etc. het luchtruim in. Een groenzwartachtige watermassa wordt*

opgezogen, straatbeelden verschuiven, terwijl de wolkenkrabbers in spookachtig licht den storm trotseeren.

Naar Hilversum

In 1931 kwam een einde aan de Amsterdamse periode van Mackenzie. Niet omdat hij als schilder op de grachten, de paarden en de heistellingen van de stad was uitgekeken, maar omdat de wereldwijde economische crisis ook de oliehandel had getroffen. Mackenzie werd ontslagen. De Standard Oil Company kende hem wel een jaarlijkse toelage toe, een soort wachtgeld. Dit bedrag was niet genoeg om van te kunnen leven, stond jaren later in een kranteninterview te lezen. *De heer Mackenzie greep naar palet en penseel om in het onderhoud voor zich en zijn gezin te kunnen voorzien. Gemakkelijk viel hem deze ommezwaai niet, want in die tijd – wanneer eigenlijk wel – werd de kunst hoegenaamd niet betaald. Het waren dan ook moeilijke jaren, maar met een gezond optimisme sloeg de schilder zich er doorheen.*²³

Mackenzies ontslag bracht belangrijke veranderingen met zich mee. Op de eerste plaats betekende het dat inkomsten uit de verkoop van schilderijen veel belangrijker werden. Dat gebeurde via verkoopexposities, maar vooral door directe verkoop aan de kunsthandel en – in later jaren – aan particulieren. Op de tweede plaats besloot Mackenzie zijn geliefde Amsterdam te verlaten en naar Hilversum te verhuizen, waar de huren beduidend lager waren dan in de hoofdstad.²⁴ In de zomer van 1931 vestigde het gezin zich in het Hilver-

Aapjeskoetsiers in Hilversum (vermoedelijk aan het Stationsplein), krijt op papier. (part. coll.)

sumse Schrijverskwartier, aan de Multatulilaan 48. Jan Westerman, die aan dezelfde laan woonde, was vanaf de derde klas van de lagere school – de door W.M. Dudok ontworpen Bavincschool aan de Bosdrift – bevriend met zoon William Mackenzie. Hij had veel contact met de familie, ook nog nadat zij in augustus 1934 verhuisd waren naar de Taludweg 85, op de hoek van de Potgieterlaan.²⁵ Toen ik een jaar of vijftien was, kreeg ik van Mackenzie schilderles, zomaar. Aanwijzin-

Het gezin Mackenzie in Hilversum.

gen zo van: 'Dat moet je zo doen'. Dat was aan de Taludweg. Ik tekende al tamelijk goed, had er hoge cijfers voor, maar het was allemaal natekenen. Het hele huis hing vol schilderijen, herinnert Westerman zich. Alle muren waren ermee bedekt. Er hingen ook een stuk of drie, vier Breitners.

Van Calker meldde dat Mackenzie door zijn connecties in de kunstwereld geregeld kunst aan kon kopen van diverse kunstenaars. Zo verzamelde hij in de loop der jaren een 130 stuks studies, schetsen, tekeningen en etsen.²⁶

Het atelier aan de Taludweg beviel Mackenzie beter dan dat in zijn vorige huis. Een schilder moet Noorderlicht hebben, aldus William. Hij was de hele dag op zijn atelier. Af en toe ging hij op de fiets weg, vooral de kant van Spakenburg op. Botters, dat trok hem erg aan.²⁷

Williams jeugdvriend Dick Blokbergen herinnert zich dat atelier nog en de talloze werken van Breitner en andere schilders die er hingen. Volgens Blokbergen had Mackenzie een afspraak met Breitner dat hij hem geld leende en dat hij daar dan werk voor kon uitkiezen.

Aan de Taludweg woonde ook de familie Fontaine. De heer P. Fontaine vertelt dat zijn vader voor zijn werk vaak naar Zeeland moest. Hij nam dan Mackenzie wel eens mee. Deze bezoeken aan Zeeland namen meestal een week in beslag. Soms zette hij Mackenzie af in Brugge of in Middelburg. Dan gingen ze ieder hun eigen gang en zagen elkaar weer aan het eind van de week en reden samen terug. Mijn vader kreeg als dank hiervoor vaak schilderijtjes van de heer Mackenzie.

Men zou kunnen zeggen dat hij een gesloten persoonlijkheid was; hij leefde voor zichzelf in een schilderkunstige kleurenwereld, aldus zoon William en diens neef Paul Gorter. Om daaraan toe te voegen: Zeker had hij een goed contact met zijn kunstbroeders, vooral in de Gooise schilderswereld.²⁸ Maar van William komt ook het verhaal dat zijn vader door

Drie huizen die de familie Mackenzie in Hilversum bewoonde:
Multatulilaan 48, Taludweg 85 en Gijsbrecht van Amstelstraat 394.

de ballotagecommissie van De Vereniging van Beeldende Kunstenaars 'Laren-Blaricum' werd afgewezen. Dit omdat voorzitter David Schulman niet met Mackenzie door een deur kon. Mijn vader was nogal openhartig, nam geen blad voor de mond. Als hij iets niet goed vond, dan zei hij dat direct: 'Wat een kreng van een schilderij'.²⁹

Vervalsing

Zijn contact met Breitner leidde tot een aantal geruchtmakende gebeurtenissen. Daarbij werd misbruik gemaakt van het feit dat Mackenzies werk, met name uit zijn Amsterdamse periode, veel gelijkenis vertoonde met dat van zijn grote voorbeeld. In 1937 wijdde De Telegraaf een uitgebreid artikel aan de ontdekking van een schilderij van Mackenzie, dat tot een (veel kostbaardere) Breitner was vervalst.

Bij het artikel stond ter illustratie niet alleen het 'vervalste' werk 'Lindengracht', maar ook een ander vroeg werk van Mackenzie. Diens werk was *gefundenes Fressen* voor vervalsers, concludeerde de journalist. Mackenzie was een talentvol leerling van Breitner en in zijn eerste jaren natuurlijk sterk onder diens invloed. Schilderijen uit zulk een periode leveren de knoeier weinig moeilijkheden op – hij hoeft er slechts de handtekening van te verwijderen en er G.H.B. onder te zetten – en er hoogstens nog enkele typische 'Breitner-retouches' op aan te brengen. Dat is makkelijker dan een Breitner te maken 'van de bodem op'. Enkele jaren eerder – aldus De Telegraaf – waren al eens twee schilderijen van Mackenzie, die tot Breitners waren 'gepromoveerd', in beslag genomen.

Hoewel Mackenzie zelf de vervalsing aan het licht bracht, zal de kwestie hem weinig genoeg hebben gedaan. Dat was wel het geval met de eretentoonstelling die eind 1939 werd gehouden in de toonkamers van 'De Witte Vaas' aan de Boomborglaan in Hilversum. 'Ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag' werd daar een groot aantal werken tentoongesteld. Een mooie en belangrijke tentoonstelling, vond kunstcriticus Henri van Calker, die liet blijken ook te kunnen rekenen.³⁰ Ik weet niet precies, hoe het met die *60ste verjaardag van de kunstenaar staat* – de Burgerlijke Stand is in dit opzicht wel eens rekbaar! – maar een gelukwens is zijn tentoonstelling in elk geval ten volle waard!

Goed nieuws voor potentiële kopers – en minder goed voor de kunstenaar – was er ook. Tijdsomstandigheden zijn waarschijnlijk de oorzaak van prijzen, welke 't ook min-

der goed gesitueerden mogelijk maken, een keuze te doen tot 17 November, constateerde het Algemeen Handelsblad.³¹

Gijsbrecht van Amstelstraat

Inmiddels was het gezin Mackenzie opnieuw verhuisd, in april 1938, van de rustige Taludweg naar de drukker Gijsbrecht van Amstelstraat 394.

Het waren magere jaren. In – en ook nog wel kort na – de Wereldoorlog kon hij af en toe schilderijen ruilen voor levensmiddelen om in het dagelijks onderhoud van zijn gezin te voorzien, meldden William Mackenzie en Gorter.³² Dat heeft ons gezin door de oorlog geholpen. Jan Westerman herinnerde zich dat zijn vader – die in Hilversum een koffiebranderij en theehandel had – in de oorlog met Mackenzie koffie voor schilderijen ruilde.

Tijdens de bezetting bleven ook de veilingen doorgaan. Nog in het laatste oorlogsjaar wist Mackenzie via die weg brood op de plank te krijgen. Op een veiling in juli 1944 bracht zijn 'Stadsgracht' 65 gulden op. Eind augustus, begin september van datzelfde jaar was er een grote openbare verkoping van antiek, kunst en meubilair in de zalen van het Hilversumse Palace Hotel. Mackenzie was present en noteerde met potlood in de kantlijn van de catalogus de opbrengsten. Toppers bij de eerste negentig schilderijen, aquarellen, tekeningen en prenten waren werken van Chr. Bisschop (4000 gulden), H.W. Mesdag (2600 gulden) en Anton Mauve (2200). Ook van Mackenzie zelf ging werk onder de hamer. Tekeningen van een straatje in Harderwijk en de Amsterdamse haven brachten respectievelijk 160 en 130 gulden op. Uit de catalogus blijkt dat de schilder ook geïnteresseerd was in antiek. Tijdens de kijkdagen had hij streepjes gezet bij een Indische klewang, een aardewerken pot en kruik, gemberpotten, een ontbijtservies, diverse Perzische tapijten, een koperen bloemenbak, een antieke Optica spiegel, een miniatuur spinnenwiel, een staand horloge, een eikenhouten commode en een dekenkist.

Schaakvriend

Na de bevrijding kreeg Mackenzie een goede band met de familie Dorresteyn die enkele huizen verderop aan de Gijsbrecht van Amstelstraat op nummer 398A woonde. Daar dreef Joop Dorresteyn vanaf oktober '45 een sigarenwinkel. Christina (Stien) Dorresteyn-Vlemingh herinnerde zich nog goed dat Mackenzie regelmatig

Schilderij 'Huizen aan de Turfstraat'.

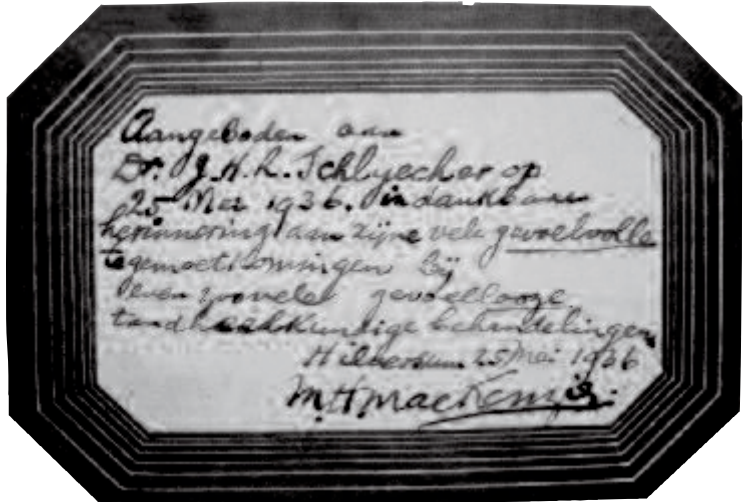
langs kwam voor een praatje, een pakje pijptabak, of om met haar man een potje te schaken. Mackenzie ging elke dag naar de bakker in de Bodemanstraat om een rol beschuit en een halfbroodje te kopen. Dan kwam hij bij ons langs en zag – door het glas in lood tussen de winkel en de woonkamer – het schaakspel op tafel staan. Hij kwam dus elke dag langs. Soms zwaaide hij alleen maar.³³

Hij zag er altijd keurig uit, netjes geschoren. Mackenzie rookte altijd pijp. Soms ook een sigaartje. Daar wist hij wel weg mee. Hij was vriendelijk en keurig. 'Meneer Mackenzie, heeft u zin in koffie?' Met die vraag van mij is het begonnen. Daarna was hij niet meer weg te slaan. Hij vond het bij ons blijkbaar gezellig. Hij kreeg koffie met een zelf gebakken stukje gemberkoek.

Zoon Eric Dorresteyn had ook herinneringen aan Mackenzies bezoeken. Ik weet nog dat hij vaak overdag en soms ook 's avonds bij mijn ouders in huis kwam. Meneer Mackenzie en mijn vader waren dol op schaken. Dus als hij bij ons thuis kwam, werd er een partijtje gespeeld. Dan was het doodstil in de kamer en af en toe hoorde je Mackenzie aan zijn pijp lurken of het schuiven van een stuk op het bord. Mijn moeder zat er bij te kijken en baalde ervan, want de mannen zeiden geen woord. In de avonduren schonk mijn moeder dan koffie voor de heren. En elke keer als Mackenzies kopje leeg was, keek hij in het kopje of er echt niets meer in zat. Mijn moeder heeft toen eens expres zeven of acht keer koffie ingeschonken.³⁴

William Mackenzie en Gorter bevestigden dat de

Mackenzie voldeed zijn tandartsnota's met zijn werk, zoals blijkt door dit etiket dat de schilder in 1936 achterop een van zijn werken plakte. Tandarts Schlijecher was gevestigd aan het Ministerpark.

schilder een enthousiast schaker was en lid van een Hilversumse schaakclub. Verder kon hij ook uitstekend overweg met de damstenen en enkele familieleden herinneren zich heel goed dat zij zelden een partij van hem konden winnen.

Krentenpikkers

De contacten beperkten zich niet tot het schaakbord en de tabak, ook de kunst kwam om de hoek kijken. Zo herinnerde mevrouw Dorresteyn zich dat Mackenzie eens een opmerking maakte over een pentekening – een moeder met een kind op schoot – dat bij haar aan de muur hing. Dat ding mag u nooit wegdoen, want het is van iemand die in 'het boek' staat, had de schilder gezegd. Met dat 'boek' bedoelde hij ongetwijfeld het *Lexicon Haarlemse Beeldende Kunstenaars 1750-1950* van Pieter Scheen.

Op een keer nodigde Mackenzie de heer en mevrouw Dorresteyn uit eens naar zijn atelier te komen. Wij op een dinsdag ernaar toe. Hij liet wat zien. Onder meer een schilderij van *Het Kolkje* in Amsterdam, met wat ik apachen noem, maar het waren krentenpikkers. De uitdrukking op die gezichten trof mij. Verdriet, armoede, ellende. Ik zei: 'Dat schilderij wil ik hebben. Wat kost dat nou?' Mackenzie zei: 'U heeft het zo mooi beschreven, u kunt het voor tien pakjes shag krijgen'. Mevrouw Dorresteyn vermoedde dat hij moeilijk afscheid kon nemen van zijn werk. Die dame op dat schilderij heeft een oranje blouse aan. Dan kwam Mackenzie bij me, stond naar dat schilderij te kijken en te lurken aan zijn pijp en zei: 'Dat bloesje moet een andere kleur hebben'. Maar eigenlijk wilde hij het terug hebben en dan bijvoorbeeld voor iets anders

ruilen. Ik wist dat hij alle moeite had gedaan om een ander schilderij, dat hij had verkocht, terug te krijgen. Dat heeft hij uiteindelijk geruild voor een Perzisch tapijt. Tja, hij kon geen schilderij missen, kon er geen afstand van doen.

Het atelier bevond zich op zolder. Daar had hij speciale ramen laten maken. Er was heel mooi licht. Er hingen en stonden heel veel schilderijen. Mackenzie zei: 'O, dat is maar een beetje'. Een kamertje ernaast stond helemaal vol met schilderijen, ook veel zonder lijst. In de trappengang hingen ook schilderijen, onder meer van zijn vrouw in allerlei standen.

Tijdens het eerste bezoek aan het atelier had het echtpaar Dorresteyn met mevrouw Mackenzie kennis gemaakt. Haar vader en broer waren dominee. Een hele deftige, degelijke en rijke familie. Je kreeg het idee dat mevrouw Mackenzie dat schilderen beneden haar waardigheid vond. Maar ze poseerde wel voor hem. Het was een typische vrouw. Ik heb haar nooit op straat gezien. Ze zat altijd op een stoel.

Volgens Dick Blokbergen was Mackenzie 'in principe een hele brave huisman'. De relatie met zijn vrouw was niet zo hartstochtelijk. Een keer per jaar was hij opeens een week weg en dan kwam hij verwilderd en ongeschoren terug.³⁵

Ook William vertelde dat zijn vader 'op zichzelf' was. Mijn moeder kwam uit een gereformeerd gezin uit Middelburg. Dat botste nogal eens. Mijn vader kocht veel werk van andere schilders, van Breitner, andere Haagse Scholers, van Israëls, de Marissen. Dat vond mijn moeder geldverspilling. En dat schilderen, dat vond ze ook maar zozo. Dat kwam ook door haar familie. Vooral bij mijn grootvader was hun huwelijk niet in goede aarde gevallen.

Muziek was een bindende factor in het gezin. Zijn

De schilder in zijn atelier.

Aquarel 'Huisje te Hilversum'.

vrouw speelde piano en er werd veel gezongen. Zijn dochter Netie was al vroeg begaafd en kreeg lessen op de kunstnijverheidsschool en pianoles. Zij tekende verdienstelijk en kon voortreffelijk pianospelen. Zijn zoon William speelde al vroeg viool en heeft tot aan zijn pensionering in 1982 in het Omroeporkest en later in het Radio Symfonieorkest gespeeld.³⁶

Het gezin woonde in een huurhuis. Stien Dorresteyn: Ze hadden niet veel geld. Maar Mackenzie zag er altijd heel keurig uit. Nooit verf op de handen, altijd schone nagels. Het was een slanke man, een echte heer. Nooit een onfatsoenlijk woord. Ik wel. Dan zei hij tegen mijn man: 'Foei, is dat uw vrouw?' Hij had een aanstekelijke lach.

Een voorbeeld van Mackenzies humor geeft Blokbergen. In de krant stond een huwelijksadvertentie van iemand die een vrouw met lang haar zocht. Mackenzie is toen spontaan een karikatuur gaan tekenen van een zeer behaarde vrouw die meer op een aap leek. Deze stuurde hij dan op.

Mevrouw Dorresteyn wist van de band met Breitner. Op een keer zei Mackenzie: 'Kom eens kijken, ik heb mijn hele atelier opgeruimd. Ik heb hier wel honderd schilderijen, maar er staat er één bij... Ik ben benieuwd of u die kan vinden'. Ik haalde er een uit en zei: 'Dit is een juweel, hoe kunt u die zomaar in een hoek zetten?' Mackenzie zei dat het beschadigd was. Ik vroeg of hij het had geschilderd. 'Nee, ik wil alleen weten wat u ervan vindt.' Het bleek een echte Breitner te zijn. Daar had hij les van gehad. Het was een schilderij van een bouwput met twee paarden ervoor. Die paarden moesten die put uit. Mackenzie zelf stond – met zijn pijp³⁷ – ook altijd te kijken als ze ergens aan het graven waren.

Paardenrace

In Hilversum maakte hij kennis met de toenmalige importeur van een bekend Duits automerk die hij op zijn atelier enige jaren lang les gaf, meldten William Mackenzie en Gorter. Deze heer was een bewonderaar van zijn wijze van schilderen en kocht af en toe ook een schilderij. Door deze kennismaking breidde zijn relatiekring uit en kreeg de schilder opdrachten voor portretten en stadsgezichten. Zo kon hij ook een groot aantal schilderijen voor een tentoonstelling naar Mexico zenden, die tot zijn vreugde allemaal werden verkocht. Hij had dit te danken aan een ingenieur die bij de Nederlandse Spoorwegmaatschappij werkte.³⁸ Bij deze in 1950 gehouden expositie in Mexico – na Antwerpen (1938) en Brussel (1940) de derde buitenlandse tentoonstelling – was onder meer het fantasieschilderij 'Paardenrace Hilversum' te zien, gemaakt in opdracht van leerling, vriend én Volkswagenimporteur Ben Pon.³⁹

Vera Baumans, dochter van de vriendin van William Mackenzie, herinnerde zich het huis aan 'de Gijsbrecht' nog goed. De muren van de trap waren geplaveid met schilderijen. Het hele huis hing vol. Zij omschrijft Mackenzie als 'een markante man, zachtaardig, aimabel'. Ik was een jaar of dertien en tekende. Ik liet wel eens wat zien, en dan gaf hij aanwijzingen. Dat was heel aardig. Mackenzie had veel academieboeken en legde van alles uit, onder meer over de gulden snede.

Hij leefde in zijn eigen wereld en bemoeide zich niet veel met zijn gezin. Hij schaakte wel met Will. Mackenzie was geen slechte vader, maar niet zo in zijn gezin geïnteresseerd. Zijn hoofd was ergens anders. Hij was buitenshuis waarschijnlijk gezelliger dan thuis.

Ook Baumans heeft de indruk dat de schilder en zijn echtgenote niet zo goed bij elkaar pasten. Zijn vrouw was wel vriendelijk. Ze was altijd met het huishouden bezig, schoonmaken, poetsen, kopjes thee zetten. Volgens Will hadden zijn ouders niet zo'n geweldige huwelijk. Zijn moeder was een beetje een zeurpiet. Will had het altijd over een oom uit Laag-Keppel die dominee was. De familie van zijn moeder was nogal gelovig.

Museum

Een journalist bracht in 1956 naar aanleiding van diens 78ste verjaardag een bezoek aan Mackenzie. Wie voor de eerste maal de gast is van de kunstschilder M.H. Mackenzie in zijn woning, Gijsbrecht van Amstelstraat 394, waant zich in een museum of een kunsthandel. De gang en de huiskamers hangen vol schilderwerken, pastels, tekeningen en etsen. Maar het merendeel, ongeveer vierhonderd werkstukken, waarvan zestig van kunstbroeders van de heer des huizes, zijn op het zolderatelier opgeborgen.⁴⁰

Met 'gerechtvaardigde trots' vertelde Mackenzie, 'die als 78-jarige de eer geniet de oudste kunstschilder van het Gooi te zijn', de verslaggever over zijn leven en arbeid. Onze oudste Gooise kunstschilder is een eenvoudig man, bescheiden in elk mogelijk opzicht. Misschien wel wat té bescheiden. Maar wie zal hem deze eigenschap, die een deugd is, kwalijk nemen, een deugd die vooral de mens Mackenzie, maar ook de schilder in hem siert, aldus deze journalist.

Met de verkoop van doeken was het in Hilversum droevig gesteld.⁴¹ Er wordt op de ateliers en tijdens tentoonstellingen weinig verkocht. Er schijnt een vloek op te rusten, verzuchtte Mackenzie. Wanneer mensen die wel iets willen kopen op een tentoonstelling in Hilversum werk zien dat hun bevalt, dan doen zij in negen van de tien gevallen nog geen aanstalten het te kopen. Pas wanneer dat zelfde schilderij ook op een expositie in Amsterdam is te zien en zij horen dat toevallig, dan pas voelen zij zich zeker van hun zaak. Nee, het was geen beste tijd voor de meeste schilders, hoe verdienstelijk hun werk ook was. Mackenzie meende dat de mensen hun geld liever uitgaven aan 'dure huisraad, aan auto's en televisietoestellen'.

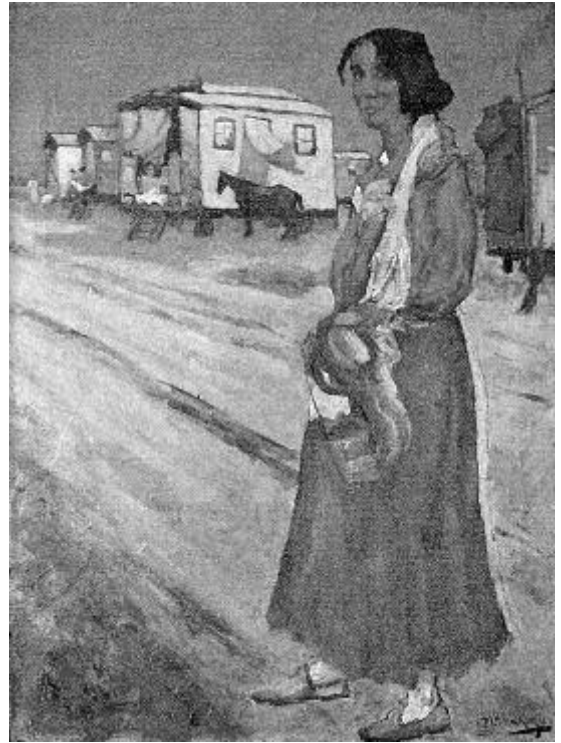
Tweede vervalsing

Twee jaar later – eind december 1958 – kwam opnieuw een vervalsing in de publiciteit. Dit keer ging het om het schilderij 'Paard bij een heistelling' (ook wel 'Paard bij bouwwerk' genaamd), dat Mackenzie in 1927 had gemaakt. Vier jaar later verkocht hij het werk, dat onder meer in Amsterdam geëxposeerd was geweest, naar eigen zeggen aan de Amsterdamse kunsthandelaar Isaäk de Vries. Sindsdien had Mackenzie niets meer van zijn werk vernomen.

Op een goede dag kwam het – maar dan als een Breitner! – in handen van de Amsterdamse antiquair Zwaal, die het in consignatie gaf aan kunsthandelaar S.L. Pil-

Schilderij 'Paardenrace te Hilversum'.

Het woonwagencamp bij de Stenen brug aan de Beresteinseweg behoorde tot de favoriete onderwerpen van Mackenzie. (part. coll.)

meyer in Kortenhoef. De laatste kwam in contact met een Bussumse collega, M. Huisingh, die net voor een particulier op zoek was naar 'een aardig, donker schilderij van Breitner'. Pilmeyer zou het voor 5000 gulden aan hem hebben aangeboden.

De twee mannen begaven zich eerst naar het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie in Den Haag. Daar kwamen zij te weten dat het schilderij al in 1931 als Breitner was geveild en dat het vijf jaar later op een tentoonstelling in Brussel had gehangen. Vervolgens gingen zij naar Hilversum, voor een bezoekje aan de als Breitner-kenner bekend staande Mackenzie. Dat is *aardig!* Eindelijk zie ik het *weer eens terug*, was diens verrassende reactie. De inmiddels 80-jarige Mackenzie haalde zijn album met foto's voor de dag en kon zijn bezoekers laten zien dat het een werk van zijn hand was. Het moet een klein kunstje zijn geweest mijn naam weg te krabben, vertelde hij later tegen een journalist. Ik zag ook direct dat Breitners naam niet in zijn handschrift was geschreven. Boven-

dien stond hij in het midden en niet in de hoek. Het is prachtig ingedonkerd in de tijd dat ik het niet gezien heb, en ik zou het graag terug willen hebben, vervolgde de schilder. Destijds heb ik het voor een snertprijsje verkocht. Ik heb er hooguit 150 gulden voor gekregen.

Omdat hij niet wilde dat iemand hem erop aanzag, was Mackenzie naar de Hilversumse recherche gestapt om aangifte te doen van vervalsing. Tot ongenoegen van Pilmeyer en Huisingh, die stelden dat Mackenzie had moeten weten dat zijn schilderij 25 jaar daarvoor al als een Breitner was verkocht. Hoe het ook zij, het schilderij werd de volgende dag door de Hilversumse politie in Kortenhoef in beslag genomen. Kunsthandelaar Pilmeyer ging uiteindelijk vrijuit.

Mackenzie plaatste tegenover een journalist van De Gooi- en Eemlander een kritische kanttekening. Het schilderij had, bij de nu verhinderde transactie, 'vijf tot zeven mille' moeten opbrengen. En dat vond Mackenzie 'belachelijk weinig voor een echte Breitner'. Verder

kon hij er niet bij dat de kunsthandelaar de vervalste signatuur over het hoofd had gezien. *Het doek lijkt veel op Breitners werk, maar dat is geen wonder. De verf heeft door de jaren heen een diepe kleur gekregen en bovendien: ik heb steeds Breitners palet gebruikt.* De journalist besloot de verslaggeving enigszins ironisch: Mackenzie is ondanks zijn leeftijd niet ongevoelig voor de publiciteit, die rond hem is ontstaan, al zegt hij onverschillig: ‘Wat heb ik aan die rotzooi’.⁴² In de jaren dertig en in 1958 kwamen dus schilderijen boven water die van een Mackenzie tot een Breitner waren ‘gepromoveerd’. Het topje van de ijsberg, denkt Bethe-van der Pol.⁴³ Dit vanwege de grote overeenkomsten met het werk van Breitner. Deze twee zaken kwamen in de publiciteit, maar het zal vele malen gebeurd zijn dat een schilderij van Mackenzie aan een argeloze koper als Breitner is aangeboden. Het is volgens Bethe-van der Pol ook voorgekomen dat in een collectie van een kunstverzamelaar zich schilderijen van Breitner bevonden, waarvan later bleek dat ze van Mackenzie waren. De Amsterdamse kunstverzamelaar Goudstikker had in zijn verzameling twee schilderijen van Breitner, waarvan later bleek dat het schilderijen van Mackenzie waren. In 1964 werden deze schilderijen bij Mak van Waay in Amsterdam als Mackenzies geveild.⁴⁴

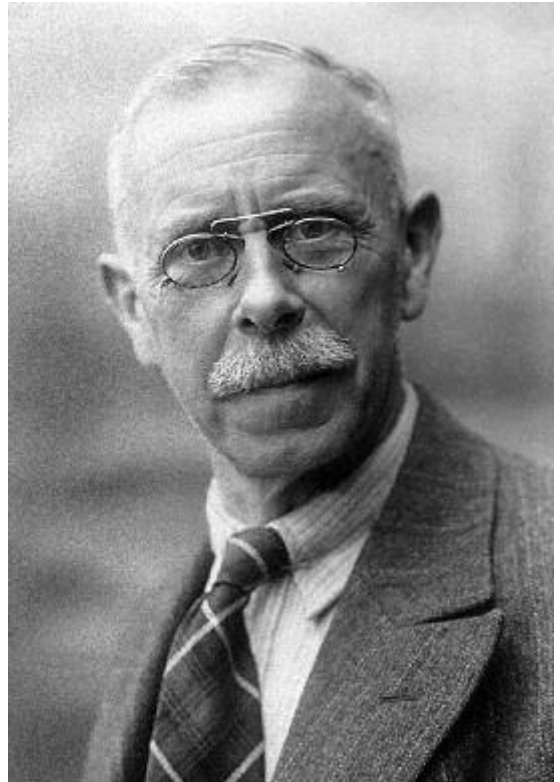
Longontsteking

Tot op hoge leeftijd genoot Mackenzie een goede gezondheid. Totdat hij, tijdens de kerstdagen van 1961, ziek werd. Op de op een na laatste dag van dat jaar – zaterdag 30 december – brachten een verwaarloosde kou en een niet tijdig genoeg onderkende longontsteking het einde voor de 83-jarige schilder.⁴⁵ ‘Heden overleed na een kort ziekbed mijn lieve man en onze zorgzame vader’, luidde de tekst van de overlijdensadvertentie. En ‘Thuis liever geen bezoek’. Het stoffelijk overschot was opgebaard in Huize ‘Den Hull’ aan de Utrechtseweg in Hilversum.

‘De nestor der Hilversumse kunstschilders’ werd woensdag 3 januari ter aarde besteld op de Noorderbegraafplaats in Hilversum. De plechtigheid begon om één uur ’s middags.

‘Hilversums oudste schilder M.H. Mackenzie overleden’, berichtte *De Gooi- en Eemlander* diezelfde dag. Hij was de oudste kunstschilder te Hilversum en verwierf als lid van de *Vereniging van Beeldende Kunstenaars te Hilversum* steeds prijzende kritieken op zijn geëxposeerd werk. Ook als medekunstenaar stond hij bij zijn collega’s goed aangeschreven.

Opvallend detail: bij het krantenartikel stond het

De schilder Mackenzie op latere leeftijd.

schilderij ‘Paard bij bouwwerk’ afgebeeld, dat enkele jaren eerder als Breitner was opgedoken.

Verder constateerde het dagblad – half spijtig – dat Mackenzie ondanks zijn lange verblijf in de regio nooit een echte Gooise schilder was geworden. Ofschoon het Gooi zijn eigen charme heeft en veel schilders – speciaal in Laren en Blaricum – juist hier hun bron tot inspiratie vinden, heeft Mackenzie er als schilder nooit zo goed kunnen aarden. Hij heeft waarschijnlijk te veel van de wereld gezien en was te vertrouwd met het bewegende beeld van de altijd bezige arbeiders om zich te vereenzelvigen met het landschap.

Mackenzie deed in Amsterdam inspiratie op, maar ook in plaatsen als Amersfoort, Rotterdam, Den Bosch, Volendam en Spakenburg, Elburg, Kampen en Enkhuizen, Lunteren, Delft, Wassenaar, IJmuiden, Wilnis, Wijk aan Zee, Dordrecht, Zierikzee, Middelbrug. Ook werkte hij in het buitenland. Met name in Parijs en Londen, maar ook in Brussel en Brugge.

In Hilversum en omgeving vereeuwigde hij onder meer de Oude Haven aan de Taludweg, het Spanderswoud,

Koets te Hilversum.

de Hoorneboeg, en afbraakpandjes in de Langestraat. Een geliefd onderwerp was verder het Hilversumse zigeunerkamp. Dat lag aan de Vaart, iets voorbij Paviljoen Wildschut. Dat kampje vond ie nogal picturaal, aldus zijn zoon. Een kunstrecensent van Trouw schreef in november 1947 dan ook: *Het meest zichzelf is MacKenzie bij de kermiswagens, bij dit volkje gaat zijn hart open, wordt hij romantisch en afen toe zelfs fel van kleur.*

Triest verhaal

Na zijn overlijden werd het stil rond Mackenzie en zijn werk. In de loop der jaren verdween zijn omvangrijke kunstverzameling naar alle windstreken. Een triest verhaal, waarover William zich jaren later nog kon opwinden. *Nadat mijn vader was overleden, kreeg ik een baan, waardoor ik niet meer thuis woonde. Toen kwamen de aasgiëren, handelaren. Mijn moeder gaf niet om die schilderijen, had geen benul van de waarde. Daar is misbruik van gemaakt.*⁴⁶ Uiteindelijk bleef maar een klein deel van de door Mackenzie verzamelde collectie in het bezit van de familie. Dat ook de dochter van Mackenzie weinig waarde hechtte aan zijn werk blijkt uit het verhaal van Cor Reijndoudt Brouwer, oud-directeur van het Hilversumse belastingkantoor.⁴⁷ Zijn vrouw Hedy kwam in de jaren zestig in contact met Mackenzies dochter Nettie, net als zij een liefhebster van katten. Nettie woonde, samen met haar dementerende moeder, in haar ouderlijk huis aan de Gijsbrecht van Amstelstraat. *Nettie had geld nodig om spulletjes te kopen die zij verzamelde. Kitscheriger dan kitsch, van die dingen die je wel op een vlooiemarkt ziet. Ze had er wel honderden.*

Om haar verzameling te bekostigen wilde Nettie wel

het een en ander verkopen. Kunstboeken. Maar op een gegeven moment vroeg mijn vrouw: 'Heb je niets anders?' Nettie vertelde dat haar vader schilder was geweest. 'Kom maar mee naar zolder.' Het was een rommeltje: schilderijen, tekeningen, sommige vertrapt, kleine dingetjes, gebroken glas, meestal niet ingelijst. 'Neem maar een paar van die dingetjes mee', zei Nettie. Zij hield er toch niet van. Mijn vrouw bracht ze mee naar huis. Tientallen. Ik denk dat we zo'n zeventig werken in totaal hebben gehad, voor het merendeel klein formaat, olieverf, tekeningen, aquarellen. We hebben ze laten inlijsten, om cadeau te geven. Voor wat er over bleef – als je het wat vaker ziet, ga je het toch appreciëren – hebben we mooie lijsten uitgezocht.

Groeiende belangstelling

Twintig jaar na zijn dood wijdde het Cultureel Centrum De Vaart in Hilversum een expositie aan Mackenzie, in samenwerking met Tom en Anne Matena uit Amsterdam, en met medewerking van William Mackenzie en Vera Baumans. In de historische afdeling van het centrum aan de Vaartweg werden van 19 september tot 1 november 28 werken van zijn hand tentoongesteld. Plus het portret dat Jan Korthals van hem schilderde.

Bij de vanaf het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw groeiende belangstelling voor het werk van Mackenzie heeft de toenmalige Hilversumse kunsthandel Scherer & Vandenburg een rol gespeeld. Zo waren in de galerie aan de Vaartweg (en later aan de Bergweg) in Hilversum in de jaren 1992, 1993 en 1994 diverse malen werken van Mackenzie te zien. De Mackenzie Archief Stichting heeft in 2009 een boek over de Hilversumse kunstschilder het licht doen zien, gekoppeld aan een overzichtsexpositie in Museum Flehite in Amersfoort. Dit artikel is gebaseerd op het biografisch gedeelte van deze uitgave.

Noten

1. Ook wel als MacKenzie geschreven.
2. Volgens de adresboeken in het Gemeentearchief Rotterdam woonde Paulus Mackenzie achtereenvolgens aan de Goudseweg nr. 148 (waar Marie Henri werd geboren), de Jonkerfransweg (nr. 84) en de Beurssteeg (nr. 15). Op het laatste adres – eveneens vermeld op een plakplaatje voor een thee-album (coll. auteur) – was zijn beroep inmiddels gewijzigd van kantoorbediende, via 'koopman en winkelier' in theehandelaar. Via de Scheepmakershaven (52b) kwam hij daarna terecht aan de Leuvehaven (179a).
3. Leuvehaven w.z. 179a. Bron: 'Naamlijst voor den Telefoon dienst Uitgegeven door het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie',

- januari 1915. Begin jaren twintig verhuisde de Thee- en Koffiehandel P. Mackenzie naar de Jacobusstraat, waar het bedrijf tot in de tweede helft van de jaren dertig werd voortgezet door de firmanten F.M. van den Hoek en W.L. van Wingewerden.
4. De 'Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen' (nu de Willem de Kooning Academie) was in die tijd gevestigd aan de Coolvest (nu Coolsingel), op de plek waar nu de Beurs van J.F. Staal staat. De school kende twee afdelingen: de afdeling A (artistieke vakken) en B (techniek). Omdat de meeste leerlingen overdag moesten werken, waren er avondlessen. Ter illustratie: in het cursusjaar 1893/1894 telde de afdeling A 464 leerlingen, van wie 336 een dagbaan hadden.
 5. In het atelier van den schilder; bezoeken bij Nederlandsche Beeldende kunstenaars van dezen tijd, door H.H. van Calker, Amsterdam, z.j., pag 119. Hoofdstuk over M.H. Mackenzie: pp. 116-122. Eerder verschenen in het Zondagsblad van Dagblad De Gooi- en Eemlander, dd. 30 augustus 1936.
 6. Dat gebeurde in Rotterdam.
 7. Adm. de Ruyterweg 30, werd later no. 45 (1910-1927), en Adm. de Ruyterweg 5^{II} (1927-1931).
 8. Gooise Courant, 11 september 1956
 9. Marie Henri Mackenzie (1878-1961), 19 september-1 november 1981, Hilversum, 1981, pag. 5. Inleiding door Tom en Anne Mateña bij expositie in centrum De Vaart.
 10. Interview auteur, 1995
 11. 'De schilder M.H. Mackenzie' door J. Bethe-van der Pol, in: *Tableau* 1985, 7^e jg., nr. 6, pag. 31/32.
 12. Van Calker, pp. 119/120
 13. Bethe-van der Pol, pag. 32
 14. Interview auteur, 1995
 15. Van Calker, pag. 117.
 16. Francis van Dijk, Jan Korthals. *De laatste Amsterdamse impressionist*, Groningen 2006, pag. 15.
 17. G.H. Breitner, *fotograaf en schilder van het Amsterdamse stadsgezicht*, door Anneke van Veen (red.), Bussum, 1997.
 18. G.H. Breitner, *fotograaf en schilder*, pp. 28/29. Hij verweerde zich daarmee tegen de kritiek, dat hij in zijn schilderijen zichtbaar gebruik maakte van foto's.
 19. In de nalatenschap bevinden zich overigens ook vele tientallen foto's van eigen werk en van door hem verworven schilderijen van collega's.
 20. Mackenzie was in de periode van 1924 tot 1960 in totaal 38 maal present bij een expositie van St. Lucas.
 21. Cat. St. Lucas, nov./dec., nrs. 168 en 169.
 22. Zondagsblad van Dagblad De Gooi- en Eemlander, dd. 30 augustus 1936.
 23. Gooise Courant, 11 september 1956. De Gooi- en Eemlander van 3 januari 1962 meldde: *Over die tijd heeft de heer Mackenzie nog een bescheiden bedrag per jaar kunnen krijgen, waardoor hij niet louter afhankelijk was van de ouderdomsvoorziening.*
 24. De Gooi- en Eemlander, dd. 3 jan. 1961: *Vijfentwintig jaar geleden was de heer Mackenzie met vrouw en kinderen van Amsterdam naar het Gooi verhuisd, omdat het daar goedkoper wonen was. Zijn motief was toen: een schilder verkoopt in Nederland in het algemeen niet best.*
 25. Volgens William Mackenzie omdat dit huurhuis goedkoper was. Toen ging je voor vijf gulden per maand verhuizen.
 26. Van Calker, pp. 119/120
 27. Interview auteur, 1995.
 28. M.H. Mackenzie, *enkele bijdragen over zijn persoon als mens en schilder*, Hilversum/Zeist, 1994. Handgeschreven notie door zoon William Mackenzie en diens neef Paul Gorter, dd. 16 juni 1994.
 29. David Schulman (Hilversum 31/10/1881-Laren 21/10/1966), zoon van Lion Schulman, was vanaf de oprichting jarenlang voorzitter van 'Laren-Blaricum'. Een geschilpunt over zijn voorzitterschap was in 1935 aanleiding voor een scheuring, waaruit de Gooise Schildersvereniging ontstond. Bron: Jan Koenraads, *Gooise Schilders*, Amsterdam 1969, p. 125.
 30. H. v. C. (Henri van Calker), 'Kunst in Gooi- en Eemland. Schilderkunst. Eere-tentoonstelling van schilderijen door M.H. Mackenzie ter gelegenheid van zijn 60sten verjaardag, in de toonkamers "de witte vaas", Boomberglaan 26, Hilversum'. In: *Dagblad De Gooi- en Eemlander* dd. 3 nov. 1939.
 31. *Ochtendblad Algemeen Handelsblad*, Zaterdag 4 November 1939: 'Eretentoonstelling Mackenzie in De Witte Vaas'.
 32. Mackenzie/Gorter, 1994.
 33. Interview door auteur.
 34. Mededeling E. Dorrestein.
 35. Mededeling D.C. Blokbergen.
 36. Mackenzie/Gorter, p.3
 37. Mackenzie bestelde volgens Dick Blokbergen, een jeugdvriend van William Mackenzie, zijn tabak altijd in Schotland. Niet omdat hij Schots was, maar omdat hij het lekker vond. Hij heeft ook in Rusland gezeten. Daar vandaan kreeg hij een sigarettenkoker mee, waar alle handtekeningen van zijn collega's in gegraveerd stonden. Het was een zeer indrukwekkend voorwerp.
 38. Mackenzie/Gorter pag. 2.
 39. William Mackenzie: *Pon had een vriend, die jarig was en van paarden hield. Hij zei tegen mijn vader: "Fantaseer eens wat op dat gebied". Het is dus puur fantasie.*
 40. Gooise Courant, dd. 11 september 1956
 41. De Gooi- en Eemlander, 3 januari 1961
 42. De vervalsingsaffaire kreeg ruime aandacht in de pers en werd onder meer vermeld in de volgende dagbladen: *Vrije Volk, Parool, De Telegraaf, Rotterdams Nieuwsblad, NRC, Haagsch Dagblad, Algemeen Dagblad en Nieuwblad van het Noorden* dd. 31/12/1958; *De Gooi- en Eemlander* 31/12/1958 en 2/1/1959; *Haagse Post* 10/1/1959 ('Weer fraude een slappe Breitner').
 43. Bethe-van der Pol, pp. 36/7.
 44. Bethe-van der Pol, pp. 36/7: Amsterdam, Kunstveilingen S.J. Mak van Waay 1964, veilingnr. 158, cat.nrs. 307 en 308.
 45. Mackenzie/Gorter, p. 3
 46. Interview auteur, 1995
 47. Interview auteur.